

Mirt Komel: DISKURZ IN NASILJE

Društvo za teoretsko psihoanalizo,
zbirka Analecta, 2012;
312 str.

Pričnimo in medias res, brez ovinkov in uvodov – potrebno je strogo mišljenje, ki naj bo približno v enaki meri obarvano tako filozofsko kot politično. Kljub točno definirani tematiki je to utemeljitvena gesta ali vodilo, ki drži skupaj knjigo Diskurz in nasilje izpod peresa Mirta Komela. Brez te specifike bi ostali z golim faktičnim nizanjem primerov, ki bi bralca verjetno hitro izčrpalo. Osnovno vprašanje, okoli katerega avtor zariše svoje delovno polje, je, sledeč naslovu, zelo jasno: kako misliti razmerje med diskurzom in nasiljem oziroma natančneje, kaj je nasilnega v diskurzu in kaj je diskurzivnega v nasilju. Če je to tematiko avtor že nakazal v svoji prejšnji knjigi, Poskusu nekega dotika, pa v tem delu bralca popelje neposredno k napetosti med obema členoma. Pojemovni par, ki se ga običajno moralistično zoperstavlja kot klasičen primer čistih opozicij – bodisi se potopimo v rezoniranje in njegovo diskurzivno manifestacijo bodisi k obsojanju vrednemu neposrednemu izražanju sile – postavi pod vprašaj ali, drugače rečeno, »preizpraša sam način zastavljanja vprašanja« (str. 8). Zvest temu premisleku se avtor ogne izbiri ali ali in skeptični drži niti-niti ter vztraja na radikalni napetosti in-in, kjer je razmerje diskurza in nasilja obravnavano v smislu neposredne enotnosti. Eno brez drugega ne gre, »diskurz brez nasilja je le prazna beseda, nasilje brez diskurza pa le kos železa.« (str. 46) Pri tem Komel ne varčuje s primeri o tem neobičajnem pojmovnem

križanju ter nas popelje skozi zgodovinsko, konceptualno in ideološko genezo obeh pojmov.

Avtorjeva izbira Homerja kot prvega pisca razkola med nasiljem in diskurzom nas ne sme presenetiti, saj sta, strogo rečeno, epa Iliade in Odiseje kot podobni masivnega nasilja političnega realizma na eni strani ter spekulativne omike ter besedičenja na drugi idealni izbiri za predstavitev temeljnih pojmov, povezanih z razmerjem med diskurzom in nasiljem. S pomočjo analize grške književnosti ter minuciozne etimološke eksplikacije, ki prežema celotno delo, avtor pokaže na ključna mesta, kjer vstopi v ospredje moč govorne besede, ki v istem zamahu posreduje sporočilno vrednost in deluje kot sredstvo prisile, ki ima zmožnost »premakniti« ljudi. Paralelno z udejanjanjem principov prepričevanja in nasilja vzniknejo tudi različne oblike vladanja – razmerja med vladanimi in vladajočimi, kjer se odloči, kaj je prvo po nastanku in vladanju, medtem ko so »tisti, ki ne štejejo nič, izključeni« (str. 18). V tem že lahko za-

znamo kal ideje družbene pogodbe, ki je pridobila resnični zagon šele v rokah srednjeveških teologov (Akvinškega in Avgušтина) ter kasneje kontraktualistov. Kljub vztrajnem sprevačanju pričakovanj in pretenziji po vseobsežnosti pa bodo bralci presenetljivo zaman čakali na bolj privatne ekscese v razmerju nasilja in diskurza, o katerem priča predvsem Antigona in Medeja, ki v svoji radikalnosti pokažeta na notranji ustroj univerzalnosti.

Komel v nadaljevanju pokaže na strukturni premik v diskusijah o bistvu človeških odnosov: prehod od naravnega, z nasiljem in nujo pogojenega stanja v družbeno, s soglasjem in pogodbo proklamirano svobodno življenje. Tisto, kar ostane od nasilja, je njegova konstitutivna narava, ki postane razvidna ob ustanovitvi skupnosti, dejanju, ki obenem tvori politični predpogoj obstoja politike per se. Razvidno postane, zakaj je ravno ustanovitev skupnosti postala osrednja tema t. i. teoretikov družbene pogodbe, ki so iz različnih zornih kotov skušali razvozlati izvor oblasti ter eksplicirati z njo povezano mitološko-herojsko-božanski diskurz. Distinkcijam navkljub so stično točko našli v paradoksnih naravi človeškega združevanja, ki je svobodno, vendar hkrati zahteva podreditev. V primerjavi z antično Grčijo je bistven popravek doživela predvsem sfera političnega, ki je izgubila obstoj, neodvisen od družbenosti, s čimer je bila homerskemu subjektu odvzeta pravica do nasilja, saj je bila pogodba kot taka koncipirana izključno kot diskurziven sporazum. Posledično je vprašanje legitimnega nosilca moči in s tem pogojenih represivnih aparatov, ki je potekalo v kontekstu boja med papeštvom in cesarstvom, s seboj naplavilo

tudi anahronizem: ljudstvo s pripadajočim vprašanjem ljudske suverenosti in z njo povezane pravice do upora. Lahko bi dobili vtis, da je bila revolucija za vogalom, a je ideja upora sprva zahtevala konceptualizacijo paradoksnega statusa družbenega telesa. Ključ njegove razrešitve postane idiom »življenje, svoboda in lastnina«.

Ti elementi so tvorili ideološke gradnike, ki so služili vsem mislecem družbene pogodbe pri apologetskem ohranjanju status quo. V tem oziru so to obdobje zaznamovali majhni premiki v obravnavi danes samoumevnih predispozicij politične stvarnosti. Za utemeljitev obstoječega stanja se je tako vsak izmed klasikov osredotočil na enega izmed zgoraj omenjenih elementov, ki so nato tvorili naturalizirano podstat družbene nadstavbe znotraj sistema: da bi se izognil vojni vseh proti vsem, Hobbes izbere ohranitev »življenja« v (absolutni) pravno regulirani družbi, Locke se odpove strogi distinkciji med naravnim in družbenim stanjem v prid ene kontraktualne družbe (one society), kjer skupnost jamči za ohranitev imetja oziroma »lastnine«, kamor uvršča tudi življenje. Rousseau nato stvari zopet obrne na glavo, saj se paradokso postavi v bran naravni »svobodi«, ki je človeku dostopna samo skozi nasilje diskurzivnega momenta družbene pogodbe. S prehodi iz ene teoretske argumentacije v drugo se ne spremeni samo poudarek, ampak se reartikulira tudi temeljni antagonizem, ki preneha prečiti naravo in družbo ter se premesti na relacijo družba-država.

Vpeljava razsvetljskega vprašanja po revoluciji pri Komelu malce razrahlja njegovo rigorozno distanco do predstavljene vsebine, saj prične z afiniteto od-

pirati področja, ki se zdijo celo preveč aktualna. Pri tem se pokaže, kako knjiga nikakor ni *unzeitgemäß*, v neskladju z duhom časa, temveč tako kot že prejšnja dela *unheimlich zeitgemäß*, celo preveč v skladu s časom. Izid knjige se je namreč zgodil v času, ko so po Sloveniji dobile zagon vstaje, s čimer so protestniki hote ali nehote dobili v roke konceptualna orodja za vsakdanjo rabo. Kljub priročnosti bralcu ni samo v oporo, saj mu ne nudi vnaprej pripravljenih formul, temveč ga prisili k vedno vnovičnem preizpraševanju prehojene poti. Najprej, noben upor ni revolucionaren, a vsaka revolucija je nujno že uporniška, kar izvrstno prikazuje komičen dialog med francoskim kraljem in vojvodo: »C'est une révolte!« vzklikne prvi, vendar ga vojvoda hitro popravi: »Non, Sire, c'est une révolution!«. Za pojasnitev te razlike poseže Komel po treh paradigmatskih revolucijah: na družbeni pogodbi sloneči, s kompromisi in restavracijo obeleženi angleški, z javno srečo prežeti konstitucionalni ameriški in z nasiljem in krvjo namočeni, vendar ljudski francoski, ki je vendarle še danes primer revolucije v pravem pomenu besede. Za vsako velja specifična raba zveze diskurza in nasilja, vendar zgolj zadnja pokaže na njuno neločljivo spetost, ki postavi vlogo države v drugačno luč. Vse te revolucionarne momente bere Komel skozi tri ključne revolucionarne mislece: realista Machiavellija, ki v nasprotju s splošno recepcijo stavi vsa razpoložljiva sredstva za postavljanje ter ohranjanje države in ne v prid vladarjevemu položaju, Montesquieuja, ki s kontingentnostjo zakonov pokaže na arbitrarnost oblik vladavine, ter hegeljanca Marxa, ki na prikazu zvižavnosti uma, ki ustvarja dogodke skozi pona-

vljajoče spodletele intence akterjev, utemelji revolucionarno prakso, usmerjeno v prihodnost. Komel tu poudari, kako je v tem kontekstu treba brati idejo komunizma kot dejansko gibanje, ki odpravlja trenutno stanje, in ne kot ideal. Pri vseh revolucionarnih piscih se znova pokaže pomen razmerja med vladajočimi in vladanimi (lastniki produkcijskih sredstev ter razlaščenimi masami), osnovanega na temeljnem antagonizmu, zaradi česar posamezna socialna vprašanja (revščina) v državi niso politične narave, ampak vprašanja organiziranosti same družbe. To je poudarek, ki bi moral odmevati na javnih tribunah, skupaj z Lacanovim opozorilom, da ima »revolucionarna težnja samo eno možnost, namreč da se vedno izteče v diskurz gospodarja [...] Kot revolucionarji hrepenite po gospodarju. Dobili ga boste.« Na vprašanje, čemu potemtaka služi revolucija, Komel ne odgovori, vendar pusti bralcu dovolj domišljije in namigov za razvijanje lastnih sklepov. To vprašanje je zlasti relevantno v okviru moderne kapitalistične države, ki jo namesto fantazmatske podobe družbene listine urejajo pravna razmerja. Slednji predstavljajo za Komela enega osrednjih vzvodov za reprodukcijo obstoječih pogojev, pri čemer ne delujejo več zgolj z represivnimi in ideološkimi aparati, temveč vse bolj z učinkovito in vseobsežno regulacijo in zavezo normi, ki preči tako javni kot zasebni prostor. Gre za tip oblasti, ki ne temelji več na zapovedi moraš, temveč na spodbudi zmores, torej najintimnejšemu pristanku s strani subjekta, s čimer je v končni instanci »subjekt zreduciran na apolitično delovno zmožnost« (str. 136). Če predstavlja normalizacija eno plat oblastnih mehanizmov, po-

tem je izključevanje subjektov – tistih, ki strukturno niso všteti v sistem in so v skrajnem primeru reducirani na golo življenje – druga. V obeh primerih sta nasilje in diskurz zvezana skupaj kot enoten fenomen, kar prikaže avtor na primeru materialnosti ideologije. Slednja ni samo idejni produkt, saj sama po sebi ni nič. Za delovanje potrebuje oporo v materialnosti institucij, norm in tradicij ter vložek s strani subjekta. Četudi Komel ponudi izčrpno analizo fenomenov diskurza in nasilja, pa se ustavi tik pred soočenjem z njunima pojmovnima sopotnikoma, molkom in ničnostjo, čeprav nastopata kot subverzivna momenta, saj predstavljata nasilje do oblastne strukture same, ki zahteva minimalni angažma, četudi v obliki kritike ali dialoga. Lahko domnevamo, da ju je bil avtor spričo tematske unarne poteze knjige primoran izključiti kot tekstualni preostanek.

Ker nas izkušnje učijo, da je slabo branje že po naravi popularno, smo se ob enem primorani ustaviti in premisliti, kaj pomenijo izkušnje dobrega branja, kar ta knjiga vsekakor je. Dobrega branja ne smemo reducirati na preprosto predajo štafetne vednosti ali kreacijo instantnih praks, temveč moramo videti v njem določeno naravnost. Če nas pojmi pri branju te knjige suvajo pod rebra, to še ne pomeni klica k praktičnemu udejstvovanju, saj smo pri tem nujno prepozni, temveč gre za spodbudo k tisti dejavnosti, ki nam je danes večinoma mučna in odveč – h kontemplaciji. Komelova knjiga *Diskurz in nasilje* v tem ne razočara, saj je s svojim prihodom ujela duh časa in predstavlja odličen doprinos k razumevanju današnjih družbenih izzivov.

Goran Vranešević

MEDIJI IN OBČINSTVA

Breda Luthar in Dejan Jontes (ur.);
prevod: Sašo Brlek Slaček et al.;
Založba FDV, 2012;
550 str.

Založba FDV nam je postregla z obsežnim zbornikom s področja preučevanja uporabe medijev in njihovih učinkov na občinstva, s katerim zapolnjuje vrzel na področju medijskih in komunikoloških študij, ki je leta obstajala v slovenskem prostoru. Vsebinsko sicer zbornik ne prinaša novih dognanj, ga pa zato odlikuje njegova struktura in tako predstavlja dobrodošlo novost predvsem na področju študijske literature v slovenščini.

Začne se, kot se za zbornik spodobi, s preglednim uvodnikom urednikov, ki po eni strani ponudi zelo grob zgodovinski pregled razvoja vede (zbrani so le tisti najrelevantnejši in konstitutivni teksti v zgodovini vede, ki predstavljajo njene največje mejnike), po drugi strani pa razkrije strukturo samega zbornika, ki poskuša tej grobi zgodovini tudi slediti. Uvodni strukturni zemljevid zbornika omogoča bralcu tudi lažje sledenje ali preskakovanje nadaljnjih poglavij, ki sestojijo iz obsežnega avtorskega oziroma originalnega branja v prevodu. To je sicer razdeljeno na štiri zaključene in kronološko povezane sklope, ki bralca popeljejo preko klasičnih tekstov in najrelevantnejših teorij s področja medijev in občinstev do bolj interdisciplinarnih pristopov (teksti iz etnografije vsakdanjega življenja, literarne teorije, sociologije kulture, kulturnih študij in nove kulturne zgodovine). Tako zbornik celovito predstavi »glavne pristope in paradigmatške prelome v študijah občinstev«. Bralec se sprva seznani s predstavitev dveh najosnovnejših pogledov na preučevanje medijev in občinstev, pri katerem se ena zgodovinska tradicija sprašuje, »kaj mediji

počnejo z občinstvom«, druga pa »kaj občinstvo počne z mediji«, kar sta tudi osrednji raziskovalni vprašanji medijskega vpliva in medijske uporabe.

Prvi sklop, Od raziskovanja medijske agende do kritike teorij učinkov, obravnava »empirične modele raziskovanja medijskega vpliva, ki so nastajali nekje od poznih tridesetih let dvajsetega stoletja« in predstavljajo »prevladujoče komunikološko pozitivistično raziskovanje občinstva, ki se z besedilom ukvarja zgolj opisno kot s sporočilom, ki ga je mogoče kvantificirati«. Zbornik tako predstavi tri (po mnenju urednikov) najpomembnejše paradigme preučevanja medijev in občinstev: teorije okvirjanja oziroma prednostnega tematiziranja (agenda setting; Maxwell E. McCombs in Donald E. Shaw, 1972), teorije uporab in zadovoljitev (uses and gratification; Hertha Herzog, konec 30. let 20. stol.) in teorije kultivacije (cultivation processes; George Gerbner, konec 60. let 20. stol.). Kljub temu urednika omenita tudi pionirske, a preživete poskuse obravnavanja medijskih učinkov (npr. teorije hipodermične igle), tako da bralca ne iztrgata povsem iz zgod-